

HÉTFALUSI

Szerkesztők: Hochbauer Gyula,
Kovács Lehel István

Alapította és szerkesztette (1906–1911):
dr. Fekete Endre és Kiss Béla

Amikor az oszlopok magukba csavarodnak

Ki volt *Vass László Levente*? Fiatal költő. 1955. július 5-én született Székelyudvarhelyen. 1974-ben érettségizett a hétfalusi elméleti középiskola magyar tagozatán. 1976 őszétől a kolozsvári szállítási vállalat alkalmazottja volt. Élete utolsó két évében gyógykezelték, a Magyar Művelődési Minisztérium anyagi támogatásával.

Verseit, prózai írásait a *Brassói Lapok*, az *Igazság*, az *Echinox*, az *Ifjúmunkás*, a *Kortárs*, az *Élet és Irodalom*, a *Dunántúli Napló* közölte. Társszerzője volt két versantológiának: *Kimaradt szó* és *Bábel tornyán*. Versgyűjteményei: *Egyedül az éjszakában* (Székelyudvarhely, 1991.), *Üvegmezők* (Kolozsvár, 2004.).

1979. április 23-án halt meg Homoródmáson.

Élete és a vers viszonya a következő három tételben ragadható meg:

1. *Az élet felszívódik a versekben. E tragikusan rövid költői élet teljes bonyolultságában beépül a versek szövegeibe.*

2. *A versekben felszívódott életet megőrzi a versek, azaz időtlenné válik a versekben.*

3. *A versekben felszívódott élet kisugárzik a versekből. Azaz a szövegbe zárodott élet robbanófejei belénk kerülve, lappangó energiájuk következtében felszínre robbantják belőlünk szunnyadó lehetőségeinket.*

Leventében gyermekkorban rögzült élettér-kép a Tamási szülőföldjéhez hasonló Homoródmás és vidéke: a falu felé lejtő dombokon felfelé a szántó, kaszáló, legelő, a ciher és mögötte a medvés titkokat rejtő fenyves. A völgyekben a kőgörgető patakok. Messze a legendával átítatott Orbán Balázs-barlang: bent a sötétet, az ismeretlent, kint az egekig tornyosuló fényt a szintén ismeretlen oszlopok tartják. Akárcsak szikárság, konokság, dac a papó és Eszter nanyó hitét, szeretetét, őszinteségét. A vidék időtlen és eszményi férfimozdulata a kasza lendítése. A jellemző öltözetdarab a kasza. A gyolcs fölött posztó. Ezek urai-

ként arcokon a ráncok. A világ dolgai közti űrt a harangszó tölti ki. Éjjel a barlang éjszakája mindig kétszeresen sötét. Az idő viszonylagosságát csak a mozgás méri.

Tatrag homályosan hasonlít e vidékre, mint egy elmosódott, elcsángált változat. Ő innen csak a markánsabb vonalakat, formákat, színeket, mozdulatokat, neveket gyűjtötte magába.

Az iskola társadalmi visszataszítóan művi, erőltetett az Almáson megszokott természetes rendhez képest. Ez az erőszakos és korlátozó másság csak erősíti Leventében a lassan viszonyítási alapértékké csiszoló unitárius almási világot.

Indulattal tiltakozott minden korlátozás ellen. Kamaszosan fricskázta ki egy tizedikes irodalmi próbálkozásában némely tanára merevségét.

Utálta és tiporta a sablonokat. Dühítette a kicentizett szabadság. Diákként keresgélte a nyitját annak is, hogyan válik az indulat ihletté Petőfinél, Adynál. Noha nem szerette az időaszalta válaszokat, a keresgéléseit is egymásra építette. Csakhogy így a növekvő súlyú kérdések lassan közönségesen megválaszolhatatlanná töményültek, s váltak a versek fészkeivé.

Petőfitől *Az örült-et* szerette. Petőfi verseiben mohón kerestük, hogyan érvényesül a szabadság a kötött versritmusban. (Bizonyára akkor számunkra a leghatékonyabb könyv Fried István *Petőfi*-je lett volna.) Később Adyt olvastunk újra a K. Jakab Antaltól tanult segítségével. Juhász Ferenc kép-polipjainak a hatása alatt volt hosszabb ideig. Együtt rajongtunk Paskándiért. Be-belátogattunk a brassói Unirea Liceum irodalmi köreire, ahol egyszer a szecesszió és a dekadencia viszonyáról vitázott és véleményét Szikszai Jenő tudós tanár elismerően értékelte. A BL-nél Apáthy Gézával volt bizalmas viszonyban. A sepsiszentgyörgyi diák tollforgatók közül Mánya Zitát érezte rokonléleknek.

Katonai szolgálata alatt az elkeseredettség fokozódott az emberi szabadság meg-

gyalázása miatti tehetetlensége. Ekkor talált rá igazi költői énjére. Ezidőtájt fedezték fel betegségét.

Marosvásárhelyt talákoztunk ismét. A kórházi folyosón cigizve adta tovább lelkesedve, amit a Sütő Andrással folytatott beszélgetésekből erre valónak tartott és osztotta meg legújabb objektívista verselményeit. Zelei Miklós fiatal budapesti újságíróval és költővel küldött ki a szolgálatos fülek előli beszélgetésre a Somostetőre, miután néhány utcai szekusórhelyen a szolgálatváltást lefűleltük. Köz helyre vált bennünk: *a megfélemlítés nem szabad, hogy megbénítson, hanem szoktasson óvatos, körültekintő cselekvésre*. Ekképpen nem a gyávasággá fokozódó félelmet, hanem a konok, daccá fokozódó bátorságunkat erősíti.

Miután valamelyest gyógyult, következett egy hajnalba nyúló, suttogóra fogott beszélgetés a diákbentlakással vedlett Teleki-féle vendégfogadóban arról, hogy az iskola miként korlátozza tervszerűen képességeinket, hogy beviaszozhasson a szocialista méhkaptárba. A sors fintora, hogy végzetes betegsége tágitotta életterét, rászabadítva a teljes életre, megsokszorozva tartalmas és változatos emberközi kapcsolatainak lehetőségeit.

Élethitének és a hozzáértő orvosi kezelésnek köszönhetően előző fizikai erőnlétéhez képest sokat gyógyult. 1978 őszén a Miskolc melletti Emődön birkózhattunk közös barátunknál, Heiszman Lacinál, amikor megerőltetés nélkül, mint régen, egykettőre kétvállra fektetett.

Pestre vonatoztunk, s közben egy-egy pohár bikavér mellett a népköltészet szürrealista stílusjegyeiről beszélgettünk egyetemi ismeretkiegészítő szinten.

Pest életforgatagában is ösztönszerűen kiismerte magát, s szellemi fővárosunk eszmeforgatagában Kormos István és Nagy László kalauzolták: óriások vigyázták, mert méltó volt erre és büszke.

Tomos Tünde: *Vass László Levente*

Bosszantotta türelmes életvitelem, mert az övé gyorsan változó, drámai konfliktushelyzetekkel dúsitott lírai képsor-élet volt, gyakran késfalak közötti csonttrameztele-nítéssel fenyegetve.

A homoródmási unitárius templom árnyékában, Eszter nanyójánál talákoztunk életében utoljára, aztán ugyanitt a temetésén, majd élete utáni életében sokszor változatos térben komoly döntéshelyzetben sokszor, mindahányszor szükségem lehetett rá... Az együttérző alázat nem elég, ez még túl szolgál az emberi lét lehetőségeihez képest. A cselekvő méltóságot várta el, követelte a társaktól. Ennek a mércéjével mért, ítélte, élt és írt... Ne csak a sors szenvedő igeragozásának alanya légy... A történések közötti időt ne pazarold szenvedésre... Próbáld a következő történet cselekvéssel félretaszítani... Képpikkely és fenyegető-szűk oszlopsorok közé kell mérned, szoktatnod cselekvő mozdulataidat. A fény az oszlopok közötti verem mélyén is valóság lehet. Aki lecsüggeszti fejét, csak azt bénítja a verem sötétje.

A 22 éves *Vass László Levente* 2005. július 5-én Hétfaluban is 50 éves lehetne...

Hochbauer Gyula

(Folytatás)

Kielégítő magyarázatot erre a kérdésre csak úgy kaphatunk, ha egy kicsit alaposabban megvizsgáljuk a *Tészla alsó ága*, *Tészla bal ága*, illetve a *Tészla felső ága*, *Tészla jobb ága* szinonim névpárokat és a köztük lévő jelentésösszefüggéseket, az -alsó-, -felső-jelentésviszonyító elemek különböző jelentéseiből kiindulva. Ha a *Tészla felső ága* névváltozat a Tészla felső folyására, azaz a patak forrásától távolabb eső ágra vonatkozik, a *Tészla alsó ága* pedig a patak alsó folyására, akkor a két ág beömléséhez viszonyított innenső parton, a patak a két folyása közé állva, nyilvánvalóvá válik, hogy az alsó folyás a jobb ág, a felső folyás pedig a bal ág. Funkcionális-szemantikai szerkezetüket tekintve ezek a nevek rész-egész viszonyt fejeznek ki, és a következőképpen elemezhetők: *Tészla felső ága* 'a Tészla nevű patak (1) felső eredő ága (2)'.

*

Természetes és mesterséges vízvételi helyek nevei

A vízvételi helyek neveinek csoportjába 24 név tartozik, ezekből 23 forrást (*Első-csorgó*, *Jancsi kútja*, *Kő-kút*, *Madarász kútja*, *Pizda Babii-forrás*, *Rence kútja*, *Sándor kútja*, *Sándor vize*, *Surlós-kút*, *Szárz-kút*, *Százforintos kútja*, *Tamás kútja*, *Tiszta-forrás*, *Toplós-kút*, *Türkös-Büdös-víz*, *Vályús-kút*, *Büdös-forrás*, *Büdös-kút*, *Csernátfalusi-Büdös-víz*, *Csicsán kútja*, *Csorgó*), 1 pedig (*Rozsdás-kút*) kutat jelöl.

Egyetlen **egyrészes név** van közöttük, a *Csorgó*, mely jelentéshasadással alakult a *csorgó* tájszóból. Jelentése 'hegyi forrás, melynek vize csövön vagy vályúszerű csatornán folyik'. Funkciója a **helyfajta megjelölése**. Kétrészes névben is megjelenik, a név alaprészeként, helyfajta megjelölő funkciójában (*Első-csorgó*).

A **kétrészes nevek** mindegyike szintagmatikus szerkesztéssel alakult. A nevek alaprésze minden esetben helyfajta megjelölő funkciót tölt be. A **helyfajta jelölő földrajzi köznevek** típusai a forrás-, illetve kútnevekben a *-kút* (*Jancsi kútja*, *Surlós-kút*, *Büdös-kút*), *-forrás* (*Tiszta-forrás*, *Büdös-forrás*), *-csorgó* (*Első-Csorgó*), valamint a *-víz*. A vízvételi helyek földrajzi köznevei közül a *-kút* polyszemantikus jelölő, és a névnek éppen aktuális denotátumától függően kétfajta földrajzi objektumra is vonatkoztatható: denotatív jelentése lehet 'forrás' (pl. *Jancsi kútja*), illetve 'kút' (*Rozsdás-kút*). A *-kút* és a *-forrás* szinonim jelentésű szavak, a *-forrás* alaptagú nevek előfordulási aránya a vízvételi helyek neveiben (összesen 4 névben, a forrásnevek teljes tartományának mindössze 17%-ában) mégis jóval kisebb, mint a *-kút* alaptagúaké (12 névben, azaz a nevek 52,17%-ában). A *-víz* alaptag a vízvételi helyek nevében háromszor fordul

Víznevek Hétfaluban

elő, jelentése közel áll a *-forrás* és a *-kút* jelentéséhez. Ezekhez képest mégis többtartalmú van: a forrást és a forrásból fakadó patakot jelöli (*Sándor vize*). A *-csorgó* földrajzi köznévként egyetlen név alaptagjában szerepel (*Első-csorgó*).

A kétrészes nevek bővítményrészeként mindössze 1 **megnevező funkciójú** nevet találunk (*Pizda Babii-forrás*), mely névátvételtől került a magyarba.

A **hely valamely tulajdonsága** 8 név bővítményrészében fejeződik ki. Ebből 4 a víz szagára vonatkozik (*Büdös-kút*, *Büdös-forrás*), 1 a forrás vizének rozsdás színére (*Rozsdás-kút*), 1 a forrás vizének tisztaságára (*Tiszta-forrás*), 1 a forrás vizének időszerű jellegére (*Szárz-kút*), 1 pedig (*Toplós-kút*) többféleképpen elemezhető, mert a név a víz hőmérsékletére és szagára vonatkozóan is hordoz információt (a *toplós* tájszó jelentése az adatközlők közlése alapján 'langyos hőmérsékletű, büdös víz').

A **hely viszonya valamely külső dologhoz, körülményhez** összesen 7 névben fejeződik ki. Ezek közül 6 a hely birtokosának, használójának nevére áruklodik (*Jancsi kútja*, *Sándor vize*, *Sándor kútja*, *Tamás kútja*, *Csicsán kútja*, *Madarász kútja*), 1 pedig a forrás környékének növényzetéről (*Surlós-kút*). A hely birtokosára utaló nevek közül 4 (*Jancsi kútja*, *Sándor vize*, *Sándor kútja*, *Tamás kútja*) magyar keresztnévet, 1 (*Madarász kútja*) ma már nem élő család- vagy ragadványnevet, 1 pedig (*Csicsán kútja*) román családnevet öriz (*Csicsán* < *Cicean*). A *Surlós-kút* bővítményrésze a 'kannasurló' jelentésű *surló-zsurló* tájszót örzi (ÚMTSz).

A vízvételi helyek nevei közül 4 név bővítményrésze fejez ki a **hely más helyhez való viszonyára** utaló funkciót. Ezek közül 3 a víz pontos elhelyezkedésére, a forrás közelében levő földrajzi objektumra utal (a *Rence kútja* a Rence nevű hegyre, amelyből a forrás fakad, a *Százforintos kútja* a Százforintos völgyére, ahol a forrás található, és a *Kő-kút* a sziklára, amelyből a forrás fakad), 1 pedig (*Vályús-kút*) a forrás vizét összegyűjtő és levezető emberi építményre.

3 névben a **hely viszonyított helyzete** fejeződik ki: *Első-Csorgó*, *Csernátfalusi-Büdös-víz*, *Türkös-Büdös-víz*. A viszonyított 1 névben sorszámnevvvel fejezik ki (*Első-Csorgó*), 2 névben pedig egyrészes képzett helynév (*Csernátfalusi-Büdös-víz*, *Türkös-Büdös-víz*).

Összegeve: a források és kutak nevei közül 24-ben fejeződik ki helyfajta, 8 névben a hely valamely tulajdonsága, 7-ben a hely viszonya valamely külső dologhoz, 4-ben a vízvételi hely valamely más helyhez való viszonya, 3-ban a hely viszonyított helyzete fejeződik ki,

és 1 névnek van megnevező funkciója.

Összegezés

A 242 víznév közül 206-ban szerepel a helyfajta megnevező névrész, 197-ben fejeződik ki a hely viszonya valamely másik helyhez (hegyhez, völgyhöz, sziklához, emberi építményhez), 64 a hely viszonyított helyzetét fejezi ki, 53 megnevező funkciójú, 13-ban fejeződik ki a hely viszonya valamely külső dologhoz (növényzethez, állatvilághoz, birtokoshoz), 11 többféleképpen is elemezhető, 3 pedig kategorizálhatatlan.

*

Vízparti helyek nevei

A vízparti helyek nevei közé mindössze 13 helynév sorolható. Ezek közül 9 vízparti helyet (vízpartokat, gátakat), 4 mocsaras helyet (lápokat, nádasokat) jelöl.

Vízpartok, gátak

A vízpartok és gátak nevei közül 7 (*Tónál*, *Tó mezeje*, *Garcsin réve*, *Vízgyűjtő partja*, *Pünkösti-strandnál*, *Gátnál*, *Baráznál*) vízpartot, 2 (*Barázs*, *Gát*) pedig gátat, illetve víztárolót jelöl.

A vízpartot jelölő 7 név közül 3 egyrészes, a többi kétrészes. Az egyrészes nevek (*Tónál*, *Gátnál*, *Baráznál*) kivétel nélkül morfológiai szerkesztéssel alakultak, helyfajta jelölő szavakból, *-nál* helyraggal. Ezek a helyragos nevek funkcionális-szemantikai szempontból határesetként írhatók le, az egy-, illetve kétrészes nevek határán, és a **hely valamely más helyhez való viszonyára**, víz mellett vagy közelében levő elhelyezkedésére utalnak: *Tónál* 'az a hely, amely a Tó környékén található'.

A kétrészes nevek közül 3 szintagmatikus szerkesztéssel alakult birtokosjelző szerkezet, egy pedig morfológiai szerkesztéssel, helyraggal (*Pünkösti-strandnál*). A szintagmatikus szerkesztéssel alakult nevek funkcionális szerkezete világosan elkülöníthető névrészfunkciókat tartalmaz. Alaprészükből **helyfajta megjelölő** funkciójú földrajzi köznevek találhatók (a 'kikötő' jelentésű *rév*, a 'havasi rét' jelentésű *mező*, valamint a 'vízpart' jelentésű *part*), bővítményrészük pedig a **hely pontos, víz melletti elhelyezkedésére** utal. Kicsit bonyolultabb a helyzet a morfológiai szerkesztéssel alakult név esetében, mégis megkockáztatható az a feltételezés, hogy itt a helyrag névrészfunkciót tölt be: *Pünkösti-strandnál* 'hely (1) a Pünkösti-strand környékén (2)'. Így, hasonlóan a többi kétrészes névhez, itt is a hely pontos, építmény melletti elhelyezkedésére utaló névrészfunkciót találunk.

A gátat, illetve víztárolót jelölő nevek (*Gát*, *Barázs*) jelentéshasadással keletkeztek, helyfajta jelölő szóból. Mindkettő funkciója a **helyfajta megjelölése**. A *barázs* kölcsönszó jelentése 'völgyzárógát, duzzasztógát'.

Mocsaras helyek

A mocsaras helyeket jelölő névből mindössze négyet számoltam össze. Közülük 2 mocsár (*Badiké*, *Láknál*), 1 lápos (*Lápos*), 1 pedig nádas (*Nádas*). Funkcionális-szemantikai szerkezetüket tekintve az összes mocsaras helyet jelölő név egyrészes, a *Láknál* viszont átmeneti kategóriának tekinthető az egyrészes és kétrészes nevek között.

A mocsarakat jelölő nevek közül a *Badiké* lexikális elemeit nem sikerült azonosítanom, így funkcionális-szemantikai szempontból **kategorizálhatatlannak** minősítettem. A *Láknál* morfológiai szerkesztéssel alakult *-nál* helyraggal, a helyfajta jelölő *lák* 'tó' kölcsönszóból. Funkciója a **hely pontos, víz melletti helyeknek megjelölése**.

Mind a *Nádas*, mind a *Lápos* funkcionális szempontú elemzése a **helyfajta megjelölését** célzó névadási szemléletet tükröz, lexikális-morfológiai síkon egyszerű földrajzi köznévből alakult, keletkezését tekintve jelentéshasadással.

Összegezés

A vízparti helyek nevei közül 9 egyrészes és 4 kétrészes. Funkcionális-szemantikai szempontból 8 névrész utal a hely pontos, víz környéki elhelyezkedésére, 7 a helyfajta megjelölésére és 1 minősíthető kategorizálhatatlannak.

Hochbauer Mária

Lapozó

Kiss Árpád: *Igazság költészet nélkül*. Teiki László Alapítvány, Budapest, 1999.

Villámlátogatás Budapesten. Halaszthatatlan teendőim közepette egy könyvet keresek a könyvesboltokban. Címét már jó előre felírtam. Csak a negyedikben akadok rá az 1999-ben kiadott műre. Szerzője csernátfalusi, műfaja újszerű: visszaemlékezés, kordokumentumok, önreflexió, filozófia, elemzés, alakpoétika kiváló egységet alkotó ötvöze. *Igazság költészet nélkül*. Kissé elszomorodom, mikor meghalok a könyv árát: *ennyi pénzem sose lesz...* Lassan lapozom végig az 536 oldalas, képekkel is ékesített könyvet. Megvárni tőle nem akarok. Ismerős minden képe, minden betűje: Csernátfalu, Bácsfalu, id. Borcsa Mihály, id. Kiss Árpád. Megveszem. Legfennebb éhezni fogunk. A vonaton lázasan olvasom Kolozsvárig, a Barcaságon képzelem magam. Hétfalu, Brassó, Földvár. A Borcsa és a Kiss család, lelkes lakok és szolgabírói hivatalok. A Monarchia Trianon előtt, a menekülés, az áttelepülés, a második világháború, a kommunizmus, a magyar gulág, a szabadulás, az 1956-os forradalom, öregkor.

(Folytatása a 4. oldalon)

(Folytatás)

A lakást nagyon üresen találtam. Az út felőli két szoba és az iroda a tiszték lakásául, a konyha és 2 kisháló a legények részére volt lefoglalva. A konyha, kamrák nagyon rendetlenek, piszkosak, a lakóházak meglehetősen tiszták. Bútor nincs más, mint az ágyak és a zongora. Mikor délután 1-kor beléptünk a szobába, a tiszték ebédelték. Éppen sültet ettek, és volt bor előttük bőven. Egyszerre felálltak mind és bemutatkoztunk. Azután rendre jártuk a szobákat. Szomorú látvány! Az irodában az íróasztalom és az egyházi láda volt feltörve, ezekben nem találtak nagyobb értékű dolgokat. Volt az előszobában egy vasláda, abban voltak az egyházi értékek: pénz, betéti könyvek, hadikölcsön, kötvények stb. Ezt nem bántották, így az egyház vagyonában semmiféle kár nem lett. A templomi szerelményeket: kelyhek, gyertyatartók, terítők stb. Gires Istvánné Kapitán Furuzs mentette meg. A mi pincerejtekünket – ahová minden értékesebb tárgyainkat a menekülés pillanatában behánytuk – az oláhok szintén feltörték, de innen jórészt csak az ennivalókat: szalonna, sonka, befőtt, és a fehérműk egy részét vitték el. A legnagyobb részt Gires Istvánné megmentette és magához vitte. A menekülés idején itthagytam 4 sertés közül egyet (100 kiló) a német katonáknak eladtak (200 K). A másik háromból egyet, a legnagyobbat, Giresné, a két kisebbet Benedek Anna (Jakab Péter Mihályné) vette gondozásba. A takarékpénztárnál elrejtett váltókra, kötvényekre, főkönyvre nem találtak rá, de az egyéb iratok széthányódtak, a bútorok szétverettek.

Nov. 18. Újra kimentünk Brassóból, ahová hálni naponta bejártunk. Ezen a napon a papilakban a pincét vizsgáltam át.

Nov. 19. Vasárnap prédikáltam. A hívek véghetetlenül vágyakoztak az ige után. Felemelő látvány volt az áhítat. Délután meglátogattam a kurátort, a gocsmánt. Az egyházi ládában lévő betéti könyvek, kötvények és a pénz a gondnok által elvéteztet.

Nov. 20. Voltam a bácsfalusi kertben és háznál. Nagy romlás nincs. A kertben öt helyen esett le ágyúgolyó, amelyek nagy gödröket hagytak. Bodóné, a lakóasszony sírva panaszkolt el, hogy férjét az oláhok elhurcolták. Jártam Bacsónál az irodában, Béla lakásán. Bélánál alig találtam valamit, minden el van hordva. Giresnének adtam 200 K-t a sertések tartásáért és a mentésért jutalmul.

Nov. 21. Az egész napot a bankban töltöttem. Felbontottam a rejtékhelyet. Mindent úgy találtam, ahogy hagytam, de a szélső csomagok már meg voltak

Id. Kiss Árpád naplója (1916-ból)

gombásodva. Kiszedtem mindent. Két nagyobb ládát készítettem és az összes fontosabb okmányt addig, amíg a szekrények rendbe hozhatók, Brassóba magamhoz vettem.

Nov. 22. Az értékesebb iratokat a két ládában Balog Pál által Brassóba vittem. Voltam a parókián, nagy volt a rendtelenség, a tiszték illumináltan jöttek haza. Sárinak adtam 30 koronát.

Nov. 23. Előző nap östve az okmányokat Bertieknél a kamrába felhordtuk: Viktor, Gyula, Berti és én. Grünfelstől egy doboz szivarkát 16 K-ért vettem. Mikor Brassóból kijöttem, egy német tiszt ügyesen lovagolt körbe az én kaszálóm környékén. Szépen ugratott a mestersegesen készített kerítésen. Meglátogattam a polgári iskolát. Délután a parókiából a német tiszték kiköltöztek, de östvére ismét újabb csapatok érkeztek, és ezek az üres lakásba berontottak, ott háltak, sőt a csürben, pajtában mintegy 50-en háltak. Megdöbbentő látvány volt a sok katonának a látása, akik az udvaron meztelenül mosakodtak, tetvéskedtek. A kertbe ürzéseket ástak, ott a földön vetkeződtek, öltözködtek. Éjjel a konyha ablakát is betörték, bementek a lakásba is.

Nov. 24. Ekkor mondta egy zsidó hadnagy, hogy költözzem be a lakásba, akkor jobban védekezhetek. Délután az út felőli szobákat felmosattam, hogy beköltözzek. A takarékbán az elszagotott iratok közül a használhatókat kikerestem. Az ajtókat leszegeztem. Türkösből öreg Tomos Jánost eltemettem.

Nov. 25. Etushoz az irodába egy osztrák kapitány és segédtisztje szállásolták be magukat. Hajnalban észrevétlenül elmentek. A kerteket Balog Pállal és Székely Jánossal megcsináltattam. Öt leányka két napig takarított a papilakon. Rengeteg szemetet hordtak ki. A szobákat felmosták, az ablakokat megtörölték. Fizettem 10 K-t. Östvére egy ágyat berendeztünk az én számomra, de nem háltam otthon, hanem Etusnál, mert egyedül volt. Ma nem volt katona a parókián. Levelet írtam a feleségemnek, hogy jöjjön haza, mert én a házat nem hagyhatom el. A könyveket helyreraktam. Mindent megtaláltam. Türkösből temettem.

Nov. 26. Istentiszteletet tartottam dél előtt. Délután Béla is megérkezett, de addig Bertieék bementek. Lukácsné Károly Irén és Sári tegnap östve Etushoz jöttek. Ma voltam Viktornál, Hadnagy-nál. Sok katona érkezett Etushoz, egy főhadnagy jött hozzánk, nem engedtem, hogy katonákat szállásoljanak el. Béla ma vizsgálta meg a lakást, a harangozó

nekik is sokat megmentett. Írtam Kelemennek.

Nov. 27. Bácsfaluban voltam, a kertet is megjártam, újabban 2 katonarvos lakik a házban.

Nov. 28. Brassóban voltam. Jártam a tanfelügyelőnél, a Kereskedelmi Bankban, kivettem a hadikölcsönt (2000 K, a kamatja 60 K).

Nov. 29. A méhszínt lebontottam.

Nov. 30. A kerteket megcsináltattam.

Dec. 1. Sükösddelel itthon találkoztam. Volt Etusnál, és én is voltam nála. Az oláhok nagyon sokat, az egész irattárat és a bútorokat összezüzták. Egy fűrészezei asszonyt meggyóntattam. A nap folyamán a katonákat a beszállásolástól visszatartottam, de éjjel a rétről berontottak a kertbe, az istállókat, a csürrel lovakkal megtöltötték.

Dec. 2. Etus Brassóba ment. Én itthon Giresnével az udvart takarítottam. Östvére Bertieék is kijöttek.

Dec. 3. Vasárnap istentiszteletet tartottam és Úrvacsorát osztottam. A tegnap Etus Brassóból ostyát és bort hozott az Úrvacsorához. Östvére Béla is lejött és itt hált Etusnál.

Dec. 4. Káposztát, hagymát és zöldséget vettem. Az ajtók zárait, kulcsait megcsináltattam. Délután Etussal Lukácsnéknél voltunk.

Dec. 5. Egész nap kint voltam. A csür; a pajták ismét lovakkal töltettek meg. A lakásból sikerült a beköltözni akaró tisztéket eltávolítani.

Dec. 6. Bálint Jánostól vettem két öfát. 16 K, ma el is hozta. Östve istentiszteletet tartottam.

Dec. 7. Béla lejött, megjárta Krizbát, hozott búzát és egy sertést magának. Östve Lukácsnéknél voltunk. Sükösd disznót csináltatott.

Dec. 8. Etus Brassóban volt. A katonák ma elmentek. Viktor vett egy fél disznót. Etus ma ott dolgozta fel. Vártuk a Gyarmaton lévőket haza, de nem jöttek. Lukács K.-tól levelet küldtünk.

Dec. 9. Kádasnéék hazajöttek. A Kádas halála felett keseregünk. Kádasnéék Etusnál háltak.

Dec. 10. Sükösd egy osztrák származású főhadnaggal nálunk volt. A főhadnagy, egy igen finom származású úriember; hozott három csomag szivarkát.

Dec. 11. Ma Sükösd és a főhadnagy ismét nálam volt. Etus pálinkát főzött, amit az osztrák tiszt jóízűen fogyasztott.

Dec. 12. Egész nap a bankban dolgoztam.

Dec. 13. Levél jött Gyarmatról, jelezve, hogy 14-én hazaérkeznek.

Dec. 14. Igen szép nap volt. Reggel 4 órakor Ida, Ilona, Mili és Bíró Máriával

megérkeztek Brassóba, délben kijöttek. Nagy volt az öröm. Az egész nap a történeteknek az elbeszéléseivel telt el. Kardos Gyula vejem csak Kolozsvárig jöhetett, tovább nem engedték, onnan visszatért. Kolozsváron a továbbutazásban nagy segítségül volt Balázs János főellenőr.

Dec. 15. Rendezések a lakásban. Giresné a megmentetteket hazaszállította.

Dec. 16. Feleségem a Benedek Anna által megmentett 2 sertést 200 K adomány mellett hazahozta. Etusnál disznóölés volt. A Viktor elveszett üszöborja megkerült és hazahozták Brassóból. Délután Tatrangon voltam Viktornal, keresni az én elveszett üszömet. Vánca tatrangi lakos azt állította, hogy a német katonák az oláhoktól elvették a marhákat. Ezek között volt a Viktor üszöborja is, amelyet Vánca mint az övét a németektől kérte ki. Később azt az üszőt eladta Dinkának 1000 K-ért. Dinka meg a németeknek 1400 K-ért, most a vágóhídon találta meg Viktor a borjút, s ott ráismert és elvette. A látszat az, hogy a szövetségesek teheneit, ahol volt a Viktoré és az enyém is, fedezetre az oláh katonák között kiosztották, amiket féltökben eladtak.

Dec. 17. Nagyon sok magyar katona érkezett. Nálam nem helyeztek el senkit. Etusnál van két tiszt. Kérték Margitot, hogy zongorázzon. Később táncra kekedtek és igen szépen, finoman viselkedtek és táncoltak. A tiszték csakis a valcert tudták jól táncolni. Mili és Irén bemutatták a csárdást is. Egész későig voltak a mi szobánkban. Igen jól esett nekik a szíves fogadtatás és nagyon köszönték, mi meg örvendeztünk, hogy részükre egy pár kellemes órát szerezhetünk.

Jan. 9. A német katonák egy része elment, a más, s így a miénk is jan. 10-én mentek tovább.

(Vége)

Kiss Árpád
v. kelt.

Jegyzetek id. Kiss Árpád Naplójához

A történelmi kontextus

Az 1914-ben kitört I. világháború elején Románia semleges állam volt, 1916-ban azonban egy magas szintű román küldöttség Párizsban titkos szerződést írt alá az Antant-hatalmakkal. Románia vállalta, hogy megtámadja az Osztrák–Magyar Monarchiát, cserébe, győzelem esetén, Erdély Romániához kerül. 1916. augusztus 27-én, este 9 órakor a bécsi román nagykövet átadta a hadüzenetet a bécsi külügyminisztériumnak. A külügyminisztériumban akkor egyetlen magas rangú illetékes sem tartózkodott. Éjjel után, 1916. augusztus 28-án, meglepetésszerűen, váratlanul a mozgósított román csapatok átlépték a Kárpátokat és megtámadták a Monarchiát. A határon csak kis létszámú határőrség tartózkodott, senki sem tartott a „baráti”, semleges Románia támadásától. Négyfalura Predeal felől törtek rá. Aki tehetett, elmenekült. A székely, magyar, német és osztrák katonaság hamar átszervezte sorait, és felvették a harcot a románokkal. Október hónap folyamán már sikerült Erdélyből kiszorítani a románokat és visszafoglalták a területeket. Négyfalut 1916. október 16-án szabadították fel. A *Vasárnapi Újság* rendszeresen tudósított a frontról: *1916. szeptember 10. A tömösi szoros – ahol a románok betörték. 1916. október 15. Brassó – ahonnan kivertük a románokat...* címmel közölte Erdélyi fényképeit. Négyfalunak mintegy 335 magyar áldozata volt. 1918 novemberében az Osztrák–Magyar Monarchia letette a szövetségesek előtt a fegyvert. A román hadsereg azonnal megtámadta Erdélyt és Budapestig felhatolt, három hónapig szabadon fosztogatva. 1918. december elsején Gyulafehérváron kimondták Erdély elcsatolását, majd ezt megerősítette az 1920. június 4-i trianoni békediktátum is.

A menekülés

A mellékelt térképen feltüntettük Kiss Árpádék útját és a szervezett menekülést is.

1. Csernátfalva (Brassó vármegye); 2. Brassó (Brassó vármegye); 3. Kolozsvár (Kolozs vármegye); 4. Nagyvárad (Bihar vármegye); 5. Turkeve (Jász-Nagy-Kun-Szolnok vármegye); 6. Kisújszállás (Jász-Nagy-Kun-Szolnok vármegye); 7. Balassagyarmat (Gyarmat; Nógrád vármegye); 8. Nagybörzsöny (Hont vármegye); 9. Tápiószentgyörgy (Pest-Pilis-Solt-Kis-Kun vármegye); 10. Budapest (főváros).

Szervezett kitelepítés: Torontál vármegyébe (Szárca, Nagybécskerek, Ernőháza stb.).

Kiss Árpádék nyilvánvalóan azért választották Balassagyarmatot, mert lánya, Kiss Jolán, 1907-től Kardos Gyula balassagyarmati ev. lelkész, később esperes és püspök felesége volt, így volt hová menniük.

A Napló személyei

Id. Kiss Árpád: a Napló írója.

Feleség: id. Kiss Árpád felesége, Borcsa Ida (id. Borcsa Mihály lánya, 1855–1934).

Ilona: Kiss Ilona, id. Kiss Árpád lánya, 1911–1915 között a türkösi iskolában tanított.

Margit: Kiss Margit (sz. 1892), id. Kiss Árpád lánya, később Kanabé Gyárfás felesége.

Biró László: káplár, Kiss Ilona jegyese.

Jolánka: Kiss Jolán, id. Kiss Árpád lánya, Kardos Gyula, a későbbi balassagyarmati ev. püspök felesége.

Gyula: Sánek Gyula, id. Kiss Árpád veje, Kiss Berta férje.

Berti: Kiss Berta, id. Kiss Árpád lánya.

Ferike: Sánek Ferenc, Kiss Berta fia.

Etus: Kiss Etelka, id. Kiss Árpád lánya, dr. Fekete Endre felesége.

Szabó Mária: Kiss Árpádék szolgálója.

Béla¹: Kiss Béla (1879–1920), id. Kiss Árpád fia, bácsfalusi ev. lelkész, a *Hétfalu* szerkesztője (1906–1911), 1920-ban a román hatóságok halálra verték.

Rózsika¹: Kovács Róza, Kiss Béla felesége.

Rózsika²: Kiss Róza, Kiss Béla lánya (sz. 1906).

Béla²: dr. Kiss Béla (1908–1951), Kiss Béla fia, későbbi csernátfalusi lelkész.

Bandi: Kiss Endre, Kiss Béla fia (sz. 1915).

Annus: Kiss Béláké szolgálója.

Sárka: Kiss Sára, Kiss Béla lánya (sz. 1907).

Kálmánka: dr. Kiss Kálmán, Kiss Béla fia (sz. 1912), később sepsiszentgyörgyi járásbíró.

Hadnagy: Hadnagy Benedek, a hosszúfalusi Polgári Fiú- és Leányiskola tanára 1900–1919 között. Szabadkézi rajzot és szépírást tanított. 1913-tól ideiglenesen az iskola igazgatója volt. A takarékpénztár könyvelője, tantestületi jegyző és a Polgári Kör titkára volt.

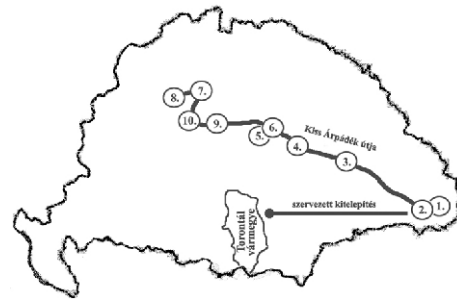
Demes: Demes Péter hosszúfalusi református lelkész, a Polgári Fiú- és Leányiskolában 1905–1915 között hittant is tanított.

A menekülés legifj. Kiss Árpád szemével

Id. Kiss Árpád unokája, Kiss Árpád hosszúfalusi, majd földvári szolgabíró szintén visszaemlékszik az 1916-os menekülésre, amelyet gyerekként élt át. Legifj. Kiss Árpád 1907-ben született Csernátfaluban és családjával 1910-ben került Földvára.

Könyvében így emlékszik vissza a 9 éves korában átélt eseményre:

„1916-ban a román betörés arra kényszerített, hogy elhagyjuk otthonunkat. A helyváltoztatás, a megszokott életkörülmények teljes felborulása, a hirtelen belepottyanás a veszedelemben forgó élet rendetlen mozgalmasságába

mélyen vésődött emlékezetembe; ha most felidézek ebből a koromból néhány hűségesen őrzött képet, csak azért teszem, hogy kilencéves éneket megmutassam, és hogy rávilágítsak arra, mennyire nemcsak a család és az iskola nevel, hanem a növekedés és érés folyamatába a tapasztalás áttekinthetetlenül sok forrásból eredő csermelye és patakja torkollik bele. (...) Egy napon a katonaság vonulási irányával szemben egy másik menet is kezdett összezárkózni. Kezdetben néhány együvé tartozó jármű tűnt fel, ezt a csoportot követte egy másik nagyobb... Kérdésekre lekiáltották a falu nevét, ahonnan jöttek. Később már szekér szekeret követett végeláthatatlan sorban. Ki jósolta volna meg ekkor, hogy a hosszú békeidőszak után megkezdődött Európában embercsoportok fél évszázados önkéntes és kényszerű vándorlása, menekülés valami elől, amit ismernek, keresése valaminek, amiről semmi mást nem tudnak, csak azt, hogy nem azonos azzal, amiből kiszakadnak...! A kapkodó rémület akkor köszöntött be szemlélődő, a változatlanságban tobzó örömet lelő gyermek életünkbe, amikor rokonaink, a határmenti magyar vagy vegyes lakosságú községek értelmisége – lelkészek, tanítók, ügyvédek, jegyzők – sorra átvonultak rajtunk. Értesítéseket hoztak: kegyetlenségekről, túszok elhurcolásáról, halálos áldozatokról számoltak be. Erdélyben a románság mindig kiszámíthatatlan elem volt a magyarság számára. (...) Egy minden elképzelést felülmúló személyvonatba begyömöszöltük anyánkat két lánytestvéremmel, apánk egy öcsémel és velem még maradt, nem kapta meg az utasítást az eltávozásra. Apánk gondozott még két napig, utána – vonat már nem lévén – egy késő délután elsodort a szekérár. Menekülőkké lettünk, visszaestünk olyan körülmények közé, amelyeket a civilizáció nap-tárának rég leszakított és elfelejtett lapjai takarnak. Körülöttünk modern harci eszközökkel dúl az első világháború egy csatája. A távolból nagy kaliberű ágyú hangját halljuk, páncélvonatot látunk, fényszóró világítja meg az éjjeli eget, én ülök hosszú éjszakákon át színes takaróval borított, ferdén a szekérbe erősített láda tetején. Augusztus vége és szeptember eleje van, a hajnalok igen

hidegek, néha szemerkélő esővel. Átfázunk. Ilyenkor leszállunk magas ülésünkről, gyalog folytatjuk vándorlásunkat a végtelen országúton kitarítóan haladó sovány, sárga ló mellett. A láda oldalán papírral letakarva szalonna, a szekér mélyén, az üres helyeken kenyerek, valahonnan minden igazítás ellenére csendesen és megszakítás nélkül folydogál töredező tojások sárgás leve. (...) Valahol vonatra ülünk, újból fény és melegség vett körül, utaztunk. Tordán egy éjszakát olyan családnál töltöttünk, amely felajánlotta lakását átvonuló menekülőknél. Kétgyermekes, gömbölyű asszony fogadott, etetett, gondozott. (...) Turkevén távoli rokonok helyeztek el. (...) Nagybécskerekén megszeretett egy tanítónő: melegsívű gyermekleány, a kiből ömlött a magyar mese. (...) Közben anyám gyermeket szült, és készültünk újból haza. Rossz utunk volt, sok átszállással, hideg peronokon töltött fél éjszakákkal, kegyetlen vasúti rendszabályokkal és portásokkal. (...) Ez a menekülés tépázta meg először családunkat.”

Kovács Lehel István

Lapozó

(Folytatás a 2. oldalról)

És mindezt bevilágítja a mindig elemzésre kész pedagógusi pálya. Kiss Árpád 1907-ben született Csernátfaluban, id. Kiss Árpád ev. lelkész unokája, Kiss Árpád hosszúfalusi, majd földvári szolgabíró fia. Neveléstudós, közoktatás-politikus, a francia irodalom doktora. Trianon után apja hivatalából fakadóan el kellett hagynia Erdélyt. Balassagyarmatra költöztek. Ott tanított, majd a debreceni gyakorlóiskolában tanár. Debrecen ismerős, hisz apja itt végezte a jogi kollégiumot, Ady Endrével együtt. Az emlékek tiszták, élesek, Ady is ápolja őket: „Kávéházi sarok-asztal / Körülüljük szépen, / Így szoktuk azt minden este, / Így szoktuk azt négyen.” – Kiss Árpádból jogász lett, Adyból költő. A Rákosi-korszakban nézetei miatt internálták. Szabadulása után Budapestre költöztek, haláláig ott tanárkodott, folyóiratokat szerkesztett. Hagyomány és szociológia, társadalomismeret. Műve a háború pszichológiájának elemzése. Családtörténet, visszaemlékezések. Hétfalunak is szól, kár, hogy pont itt nem kapható.

A könyv egyik utolsó mondata a politikusokhoz szól: „Ne a politikusok jelöljék ki a tanárokat, hanem a tanárok a politikusokat” – biztos jobb lenne a világ.

Id. Kiss Árpád *Napló*-jából, *Török László Hullócsillagok fényében* című novellájából és ebből a műből megíródik a Kiss család életrajza, és lassan a családfa is kezd kirajzolódni. Lebilincselő, bámulatos olvasmány. Már nem sajnálom az érte kiadott pénzt.

Kovács Lehel István